

Zespół Szkół Agrotechniczno - Ekonomicznych
im. Komisji Edukacji Narodowej
w Weryni

Komisja Edukacji Narodowej – Patron naszej szkoły *- wybrane zagadnienia -*

Jednym z najważniejszych postanowień sejmu rozbiorowego było utworzenie Komisji Edukacji Narodowej (KEN). Powołano ją do życia 14 października 1773 roku, w tym dniu każdego roku obchodzony jest w Polsce Dzień Edukacji Narodowej. Dla nas jest to również dzień szczególny, obchodzimy go jako Dzień Patrona naszej szkoły. Komisja Edukacji Narodowej jest uznawana przez polską historiografię za pierwszą w Polsce jak i w całej Europie władzę oświatową o charakterze współczesnego ministerstwa edukacji publicznej. Była to pierwsza na świecie instytucja, która stworzyła podwaliny nowoczesnego systemu szkolnego, nad którym opiekę sprawowało państwo.

Geneza powstania KEN

Świadomość istnienia ścisłego powiązania spraw szkolnictwa ze sprawami państwa, przekonanie, że jego potęga i pomyślność są nierozdzielnie związane z poziomem wykształcenia obywateli, trwały w Polsce od czasów XVI wieku, czego najlepszym przykładem jest dzieło Andrzeja Frycza Modrzewskiego „O poprawie Rzeczypospolitej” (1551). Wydarzenia polityczne przyspieszyły proces przemian.

Pierwszym z tych wydarzeń był I rozbiór Polski (5 VIII 1772 roku). Wstrząs i upokorzenie, które wywołał, wzmogły w oświeconej części społeczeństwa pragnienie reform. Przekonanie, że upadające państwo można uratować jedynie pokolenie wychowane w nowym duchu, stawało się coraz silniejsze. Komisja została powołana głównie dlatego, że do 1773 roku edukacja podstawowa i średnia były w Rzeczypospolitej organizowane przez zakon jezuitów. Taki system edukacji nakierowany był przede wszystkim na kształcenie w zakresie teologii katolickiej przy pomocy łaciny, przy czym inne przedmioty były traktowane jako uboczne i podrzędne. System ten cechował swoisty konserwatyzm i nietolerancja wobec niekatolików, a jednocześnie oderwanie od realnych potrzeb edukacyjnych.

Drugim wydarzeniem była wieść o kasacie zakonu jezuitów. We wrześniu 1773 roku do szlachty zebranej na sejmie rozbiorowym w Warszawie dotarła zaskakująca wiadomość o breve papieskim z 21.VII.1773 roku, rozwiązującym zakon jezuitów. Wśród szlachty, ogromnie przywiązanej do jezuitów, wywołała ona silne zaniepokojenie. Od razu stanął też problem przejścia ogromnego majątku pojezuickiego. Królowi i związanej z nim grupie reformatorów udało się przevorsować pomysł przeznaczenia majątku na cele szkolne. Dzięki temu mało sprecyzowane dotąd pomysły oświatowe zyskały możliwość realizacji.

Powstanie Komisji Edukacji Narodowej

Komisja Edukacji Narodowej została powołana uchwałą sejmową 14 X 1773 roku. Jej pierwsza nazwa brzmiała: *Komissyja nad edukacją młodzi narodowej szlacheckiej dozór mająca*. Stanowiła ona najwyższy organ państwowy sprawujący zwierzchnictwo nad szkolnictwem w Polsce, powołany przez sejm i przed nim odpowiedzialny. Ustawa sejmowa oddawała Komisji pod opiekę troskę o wychowanie młodzieży szlacheckiej i zarząd szkół publicznych.

Komisja była ciałem kolegialnym. Składała się z ośmiu (a potem dwunastu) osób wybieranych na 6-letnie kadencje. Wszyscy jej członkowie pracowali bezpłatnie. Pierwszymi komisarzami zostali wpływowi magnaci, odgrywający wybitną rolę w życiu politycznym, wykształceni i zorientowani w najnowszych prądach umysłowych i kulturalnych. Byli nimi: Ignacy Massalski biskup wileński, Michał Poniatowski (młodszy brat króla) wówczas biskup płocki, a potem ostatni prymas I Rzeczypospolitej, Joachim Chreptowicz podkanclerzy litewski, August Sułkowski wojewoda gnieźnieński, książę Adam Kazimierz Czartoryski generał ziem ruskich, były kanclerz Andrzej Zamoyski, Ignacy Potocki pisarz wielki litewski i Antoni Poniński starosta kopanicki. Pierwszym prezesem Komisji został biskup Massalski, którego w 1776 roku zastąpił biskup Poniatowski. Ten zespół ludzi, których dzieliły zarówno sympatie polityczne, jak i osobiste animozje, na terenie Komisji współpracował niezwykle zgodnie i efektywnie.

Działalność Komisji miała się opierać na podstawach materialnych, jakie zapewniał jej majątek pojezuicki. Zanim jednak zdołano go zinwentaryzować, rozpoczęło się jego rozkradanie na gigantyczną skalę. Komisje, Rozdawnicza i Sądowa ustanowione dla zarządzania i prawnej obrony dóbr pojezuickich działały nieuczciwie i powolnie. Komisja Edukacyjna nie czekając jednak na uporządkowanie spraw materialnych, rozpoczęła prace nad reformą. Nie mając żadnych wzorów, na których mogłaby się oprzeć, nieustannie krytykowana przez szlachtę, podjęła się zadania przeprowadzenia reformy edukacyjnej na niespotykaną dotąd w Polsce skalę.

Komisja w poczuciu doniosłej społecznej funkcji szkolnictwa, rozpoczęła swe prace od sondażu opinii publicznej, prosząc o nadsyłanie projektów. Napłynęło ich kilka, z których najobszerniejszy i najdojrzalszy był autorstwa Franciszka Bielińskiego. Analiza projektów wytyczyła kierunek reform: nauczanie jednolite i scentralizowane, w języku polskim, szkoły dla wszystkich stanów, programy o charakterze encyklopedycznym nacechowane praktycyzmem, nauka moralna obok religii jako podstawa kształcenia etycznego, obywatelski duch wychowania, konieczność wprowadzenia nowego systemu kształcenia nauczycieli i nowych podręczników.

Działalność Komisji Edukacji Narodowej

Komisja Edukacji Narodowej objęła swym nadzorem wszystkie dotychczasowe szkoły parafialne poziomu początkowego, przeznaczone dla dzieci plebejskich; szkoły dla synów szlacheckich i bogatego mieszczaństwa, a także uniwersytety i szkoły prywatne, czyli pensje męskie i żeńskie.

Komisja pozostawiła dotychczasowym nauczycielom eksjezuitom możliwość włączenia się w nowy system lub przejście na emeryturę. W przyszłości grupę nauczycieli eksjezuitów mieli zastąpić nauczyciele świeccy, wykształceni w seminariach nauczycielskich, które zostały otwarte przy uniwersytetach.

Ekspersi pod wodzą Hugo Kołłątaja opracowali trzystopniowy model szkół podstawowych i średnich:

- najniższym stopniem były szkoły parafialne przeznaczone dla niższych stanów (chłopów i mieszczan),
- pośrednim szczeblem były państwowe szkoły powiatowe – do których głównie trafiały dzieci z rodzin szlacheckich, ale które były też otwarte dla najzdolniejszej młodzieży ze stanów niższych.
- stopniem najwyższym były dwa uniwersytety – w Wilnie i Krakowie.

Opracowano przepisy dla szkół parafialnych, wojewódzkich oraz pensji żeńskich. Przepisy rozesłano do szkół, a w ślad za nimi wysłano wizytatorów, by sprawdzili czy są wdrażane.

Priorytetem w organizacji nowej oświaty było przyjęcie podstawowego celu: wychowanie patriotyczne i obywatelskie młodego pokolenia. Służyć temu miał przede wszystkim odpowiedni program nauczania.

Hugo Kołłątaj i pozostali członkowie Komisji wiedzieli doskonale, że nauczyciele, którzy uczyli do tej pory, to wciąż jeszcze stara kadra, odziedziczona po jezuitach – niechcąca i nieumiejąca uczyć według nowych założeń. Ich kontroli służyły nieustające wizytacje w szkołach, a ich wymianie poświęcono wiele energii. Aby to osiągnąć, wprowadzono taką strukturę szkolnictwa, w której uniwersytety – wileński i krakowski – oprócz tego, że kształciły nowych nauczycieli, były jednocześnie instytucjami, którym podlegały szkoły niższego szczebla. W efekcie tych działań wykształcono, kilkadziesiąt tysięcy nauczycieli o nowym spojrzeniu, w praktyce tworząc zupełnie nową grupę zawodową. Pomijając szczegóły i rozwój poszczególnych nauk – w wypracowanym wówczas stylu kształcono praktycznie do wybuchu II wojny światowej.

Szczególnie ważna była reforma Akademii Krakowskiej przeprowadzona przez Hugona Kołłątaja i zapoczątkowanie przez niego budowy hierarchii szkolnej.

Ukoronowaniem tych wszystkich działań było opracowanie „Ustaw Komisji Edukacji narodowej dla stanu akademickiego i na szkoły w krajach Rzeczypospolitej przepisane” zatwierdzonych w 1783 roku. Ich ogłoszenie oznaczało zakończenie etapu poszukiwań nowych form ustroju szkolnictwa i rozpoczęło etap wprowadzenia tych zasad.

Powołanie Komisji Edukacji Narodowej,
medal Johanna Philipa Holzhaeussera
(1731-1792)

Towarzystwo Ksiąg Elementarnych

Jedną z zasadniczych przeszkód w realizacji projektów okazał się brak podręczników, dlatego też 10. II. 1775 roku powołano Towarzystwo do Ksiąg Elementarnych (tj. podręczników), które miało je opracować. Na jego czele stanęli Ignacy Potocki jako przewodniczący i Grzegorz Piramowicz jako sekretarz. W odróżnieniu od członków Komisji, w skład Towarzystwa wchodziły osoby profesjonalnie związane ze szkolnictwem i dobrze znające realia życia szkolnego. Wkrótce Towarzystwo rozszerzyło zakres swojej działalności: oceniało programowe i dydaktyczne działania Komisji, zajmowało się propagandą reform, przejęło niektóre prace administracyjne.

Zadaniem było „układanie, egzaminowanie i wydawanie dla szkół ksiąg elementarnych i ksiąg klasycznych”. Wywiązano się z tego zadania rewelacyjnie. Przez cały okres istnienia Towarzystwo zleciło napisanie około trzydziestu podręczników. Niemal w każdym przypadku były one tak dobre, że używano ich z powodzeniem jeszcze w okresie dwudziestolecia międzywojennego. Tak było m. in. z podręcznikiem Jędrzeja Śniadeckiego do chemii, braci Wincentego i Józefa Kajetana Skrzetuskich do historii, a także Onufrego Kopczyńskiego do gramatyki. Szczególnie ważny był ten ostatni, bo właśnie dzięki Komisji Edukacji Narodowej zaczęto w szkołach uczyć po raz pierwszy języka polskiego. Bez większej przesady można powiedzieć, że na gramatyce Kopczyńskiego uczyli się języka polskiego najwybitniejsi pisarze polscy XIX i początku XX stulecia. Prace KEN były niezwykle cenione i popularne w Europie.

UKŁAD GRAMMATYKI

DLĄ
SZKÓŁ NARODOWYCH
z Działu iud. ikołocznego
WYCIĄGNIONY.

Za pozwoleniem Związku Szkół Edukacyjnych.
w WARSZAWIE 1785.
w Drukarni Nadwornej Górnego Nadwornego J. K. Mł.

Onufry Kopczyński *Układ Grammatyki dla szkół narodowych*, (1785).

ELEMENTARZ DLĄ SZKÓŁ PARAFIALNYCH NARODOWYCH, ZAWIERAJĄCY

I. NAUKĘ PISANIA I CZYTANIA.
II. KATECHIZM.
III. NAUKĘ OBECZAIOWĄ.
IV. NAUKĘ RACHUNKOWĄ.
Pierwszy raz wydany.

w KRAKOWIE 1785.
w Drukarni Szkoły Główny Kierowny.

Elementarz dla szkół parafialnych, (1785)

BOTANIKA

DLĄ SZKÓŁ NARODOWYCH

Pierwszy raz wydany.

Oprawa Zł: 2. Gr: 15.

w WARSZAWIE,

w Drukarni Nadwornej J. K. Mł.
i P. Kom: E. N. Roku 1785

Krzysztof Kluk, *Botanika dla szkół narodowych*, (1785).

FIZYKA DLĄ SZKÓŁ NARODOWYCH CZĘŚĆ I MECHANIKA

Pierwszy raz wydany

Oprawa - - - - - Zł. 14.

w KRAKOWIE Roku 1792.
w Drukarni Szkoły Główny Kierowny.

Michał Jan Hube *Fizyka dla szkół narodowych* (1792).

Zasłużeni działacze Komisji Edukacji Narodowej

Hugo Kołłątaj, obraz Józefa Peszki

Herbu Kotwica

Hugo Kołłątaj (1750 - 1812)

Ukończył uniwersytet w Krakowie, później studiował we Włoszech. Po powrocie do kraju, od był kanonikiem krakowskim i współpracownikiem Komisji Edukacji Narodowej, z jej ramienia dokonał reformy, której celem było odrodzenie uniwersytetu w Krakowie, rektor tej uczelni.

Opracował plan rozbudowy szkół w całym kraju.

Plan stał się podstawą ustaw KEN.

Był głównym ideologiem polskiego oświecenia.

Grzegorz Wincenty Piramowicz (1735 – 1801),

Jezuita, działacz Komisji Edukacji Narodowej, pisarz, pedagog, filozof. Urodził się we Lwowie w rodzinie pochodzenia ormiańskiego. Uczył się w lwowskim kolegium jezuickim, a po zakończeniu nauki wstąpił do zakonu jezuitów. Studiował teologię w Akademii Lwowskiej. Po ukończeniu studiów został profesorem teologii moralnej w kolegium krzemienieckim.

Grzegorz Piramowicz, portret pędzla nieokreślonego malarza z XVIII wieku

Roman Ignacy Franciszek Potocki mal. Anna Rajecka /fot. Z. Reszka/

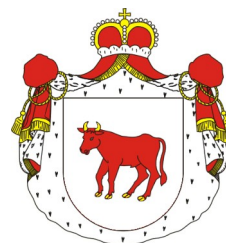

Herbu Pilawa

Potocki Ignacy (1750-1809),
marszałek wielki litewski, działacz polityczny.
Wykształcony w Collegium Nobilium i we
Włoszech, dzięki małżeństwu z Elżbietą z
Lubomirskich wszedł do grona rodziny
Czartoryskich i Poniatowskich.

Michał Poniatowski, biskup płocki mal. Marcello Bacciarelli

Herbu Ciołek

Michał Jerzy Poniatowski (1736 – 1794)
Prymas Królestwa Polskiego i Wielkiego Księstwa
Litewskiego
ostatni prymas I Rzeczypospolitej, biskup płocki,
sekretarz wielki koronny, przewodniczący Komisji
Edukacji Narodowej.
(brat króla Stanisława Augusta Poniatowskiego).

Dziedzictwo Komisji Edukacji Narodowej

W styczniu 1793 roku nastąpił II rozbiór Polski, a w marcu 1794 roku wybuchła Insurekcja Kościuszkowska. Te dramatyczne wydarzenia przyniosły kres istnienia Komisji. Na swym ostatnim posiedzeniu zebrała się 10. IV. 1794 roku.

Upadek państwa uniemożliwił Komisji Edukacji Narodowej zrealizowanie w pełni jej zamierzeń. Mimo to jednak dogłębne przemiany, których dokonała, stały się podwaliną pod budowę nowoczesnego szkolnictwa. Upaństwowienie szkolnictwa polskiego, przeprowadzone przez Komisję, w innych krajach europejskich nastąpiło dużo później. Utworzenie centralnej państwowej władzy edukacyjnej umożliwiło już pod koniec XVIII wieku realizowanie wychowania obywatelskiego i narodowego. Dzięki staraniom Komisji unowocześniono programy i metody nauczania, wprowadzono nowe podręczniki. W walce o wprowadzanie do szkół wszystkich szczebli nauczycieli świeckich, kształconych w seminariach, Polska wyprzedziła inne kraje europejskie.

Kilkudziesięciotysięczna kadra nauczycielska wychowana przez Komisję kontynuowała działalność w jej duchu jeszcze długo po utracie przez Rzeczpospolitą niepodległości wychowując kolejne pokolenia nowocześnie wykształconej młodzieży.

KEN udało się stworzyć jednolity system szkolnictwa, zreformować uniwersytety i opracować zbiór przepisów szkolnych. Komisja zajęła się domowym kształceniem dziewcząt, a także zainicjowała powstanie sieci szkół parafialnych dla chłopów.

Reforma oświaty przeprowadzona przez Komisję Edukacji Narodowej nie uratowała bytu państwowego Rzeczypospolitej. Jednak dwa dziesięciolecia funkcjonowania Komisji przyczyniły się do wychowania wielkiej liczby nowocześnie jak na owe czasy wykształconych Polaków. Z dziedzictwa Komisji czerpano w miarę możliwości w czasach zaborów i nawiązywano do niego po odzyskaniu niepodległości.

Spuścizna Komisji Edukacji Narodowej jest przedmiotem ciągłych badań historyczno-oświatowych. Warto podkreślić, że rękopiśmienne zasoby źródłowe do dziejów Komisji, przechowywane w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie, zostały wpisane w 2007 roku na listę światowego dziedzictwa UNESCO.

O nieprzemijającej pamięci o Komisji Edukacji Narodowej świadczą nie tylko obchody kolejnych rocznic powołania pierwszej władzy oświatowej, ale także przyznawane przez Ministra Edukacji Narodowej Medale Komisji Edukacji Narodowej dla wyróżniających się nauczycieli i pracowników oświaty.

Na mocy Art. 74. ustawy Karta Nauczyciela - W dniu rocznicy utworzenia Komisji Edukacji Narodowej, 14 października każdego roku, obchodzony będzie Dzień Edukacji Narodowej. Dzień ten uznaje się za święto wszystkich pracowników oświaty i jest wolny od zajęć lekcyjnych.

Medal Komisji Edukacji Narodowej (w skrócie: Medal KEN) – jest to najwyższe polskie odznaczenie resortowe nadawane za szczególne zasługi dla oświaty i wychowania przez Ministra Edukacji Narodowej. Medalowi patronuje Komisja Edukacji Narodowej.

Medal jest nadawany w szczególności w zakresie działalności dydaktycznej, wychowawczej i opiekuńczej, twórczości dla dzieci i młodzieży oraz kształcenia i doskonalenia nauczycieli m. in.: autorom wybitnych prac pedagogicznych, nauczycielom podejmującym nowatorskie formy i metody pracy edukacyjnej, autorom utworów literackich, wybitnym nauczycielom akademickim, działaczom społecznym i związkowym, fundatorom oraz innym osobom, których działalność wydatnie przyczynia się do rozwoju oświaty i wychowania, wyróżniającym się pracownikom nadzoru i doradztwa pedagogicznego oraz doskonalenia zawodowego nauczycieli.

Zagadnienie zebrał i opracował:
Edward Fryzeł
absolwent szkoły

Kwiecień 2024 rok

Bibliografia

[Dostęp do pozycji 1-7 : 10.04.2024]

1. <https://www.uken.krakow.pl/studia/690-uniwersytet/obchody-250-rocznicy>
2. <https://muzhp.pl/kalendarium/utworzenie-komisji-edukacji-narodowej>
3. <https://dzieje.pl/aktualnosci/245-lat-temu-powolano-komisje-edukacji-narodowej>
4. <https://teleskop.pl/pl/blog/dzien-edukacji-narodowej-historia-i-znaczenie-tego-swiet>
5. [Culture.pl](https://culture.pl)
6. https://pl.wikipedia.org/wiki/Komisja_Edukacji_Narodowej
7. https://agad.gov.pl/?page_id=946